

УДК 378+336.6:7(477+438)

Г. Ю. Ніколаї

Сумський державний педагогічний
університет ім. А. С. Макаренка

АКСІОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ МИСТЕЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ В УКРАЇНІ ТА ПОЛЬЩІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

У статті висвітлено процес становлення аксіологічного підходу до розв'язання проблем естетичного виховання у філософсько-педагогічній думці минулих століть; досліджено аксіологічні орієнтири сучасної мистецької педагогіки в Україні та Польщі.

Ключові слова: мистецька педагогіка, аксіологічний підхід, естетичне виховання, філософія мистецької освіти.

Постановка проблеми. Протягом минулого століття людиноцентрична парадигма у вигляді різноманітних філософських течій (феноменології, екзистенціалізму, герменевтики, персоналізму) та концепцій альтернативної педагогіки поступово завойовує науковий простір Європи. Філософські основи сучасної мистецької освіти в Польщі закладалися представниками аксіологічного напрямку ще на межі ХХ століття і поступово синтезувалися в теорії естетичного виховання через мистецтво і задля мистецтва, ефективно опираючись впливу марксистсько-ленінської ідеології. Водночас у Радянській Україні будь-які спроби ідеалістичного трактування впливу мистецтва на розвиток особистості жорстоко придушувалися, і тільки наприкінці минулого століття – насамперед завдяки актуалізації аксіологічної парадигми й активній розробці категорії «духовність» – вітчизняна мистецька педагогіка почала звільнятися з лабетів матеріалістичних теорій. Актуалізація аксіологічної проблематики в науково-педагогічній думці України та Польщі вимагає ґрунтовного аналізу й теоретичного осмислення, що і зумовлює своєчасність статті.

Аналіз актуальних досліджень. Аксіологічний контекст присутній нині у науковому доробку видатного українського філософа і педагога Івана Зязюн, який пропонує модернізувати сучасну освіту в межах культурологічного підходу. Роль мистецтва у становленні духовної культури молоді та вчительській підготовці досліджують останнім часом такі знані в Україні науковці, як Марія Лещенко, Галина Шевченко, Ольга Олексюк, Галина Падалка, Наталія Миропольська. Проекція ідей персоналізму на сучасну мистецьку педагогіку дозволяє визначити

духовність як принцип самовдосконалення особистості, як вихід, прорив, трансценденцію до вищих цінностей (Л. Кондрацька, І. Мицишин, В. Онищенко, В. Рашковська, М. Савчин).

Аксіологічний підхід до вивчення питань мистецької освіти плідно здійснює всесвітньо відомий філософ Ірена Войнар, яка очолює цей напрям досліджень у Польщі. Аксіологічні проблеми мистецької педагогіки перебувають у центрі уваги знаних польських дослідників Катажини Дадак-Козицької, Марії Пшиходзінської, Барбари Смоленської-Зелінської. Проте українській науковій спільноті ці розвідки маловідомі. **Мета статті** – висвітлити аксіологічні орієнтири сучасної мистецької педагогіки в Україні та Польщі.

Виклад основного матеріалу. Загальна криза освіти, що на схилі ХХ століття охоплює різні країни, пов'язана з дефіцитом у ній культури, втратою аксіологічних орієнтирів, технократичним перевантаженням, трансляцією знань у відчуженій формі без залучення емоційної сфери особистості, перенасиченістю змісту знаннями через відсутність смислів. Український філософ Іван Зязюн убачає вихід із цієї кризи у прийнятті продуктивного і перспективного, особистісно орієнтованого культурологічного підходу до модернізації освіти, глобальною метою якої стане людина культури, здатна з максимальною ефективністю реалізувати свої індивідуальні здібності, а також інтелектуальні і моральні можливості, людина, якій притаманна потреба і пристрасть до самореалізації [3, 14]. Науковець відзначає, що у змісті освіти культура відображається у смислах духовних цінностей, філософських ідеях, творах мистецтва [3, 33]. На його думку, за одиницю аналізу особистості варто обирати динамічні особистісні смисли, причому соціально-ціннісні якості людини і норми поведінки набувають особистісного смислу і значущості лише за умови розуміння їх сутності і після завершення етапу естетизації. Сукупність норм усвідомлюється як зовнішній фактор, а цінність є внутрішнім, естетичним, засвоєним суб'єктом орієнтиром на все життя і сприймається як власна духовна інтенція [3, 15].

Аксіологічні орієнтири мистецької педагогіки в Україні слід пошукувати у вітчизняній християнсько-філософській і філософсько-педагогічній спадщині таких видатних мислителів минулих століть, як Григорій Сковорода, Микола Костомаров, Пантелеймон Куліш.

Кордоцентрична спрямованість українського персоналізму закладається ще Г. Сковородою, який порівнював серце з «коренем дерева, посаженого при джерелах вод» [9, 243]. На думку філософа, серце є вічною цінністю, що розриває покрови смертності і вводить людину в безодню Божественного Буття. Тільки заглибившись у власне серце, можна пізнати Бога в собі і себе як Бога [8, 273 – 280].

У межах християнської антропології і філософії духовно-пізнавальна категорія «сердечності» розроблялася у працях П. Юркевича, Д. Чижевського, О. Кульчицького. Так, «філософія серця» Памфіла Юркевича, яскраво втілюючи специфіку української ментальності, вбачає сутність людини в її духовному житті, яке має нераціональну форму існування й досягає світ через натхнення та одкровення. Поняття «серце» виконує в концепції П. Юркевича роль смислоутворювального ядра людини. Воно є хранителем і носієм «усіх тілесних сил людини», «осереддям» її «душевного і духовного життя»; «серце є містище всіх пізнавальних дій душі», «осереддя багатоманітних душевних почувань, хвилювань і пристрастей», «осереддя морального життя людини» [10, 73 – 77].

О. Кульчицький убачав роль українців щодо подолання кризи сучасної культури в тому, що вони, пізно вступивши на арену світової історії, мають можливість поєднати найкращі духовні засади й тенденції, закладені в духовній традиції східного християнства з азіатською споглядальністю й настановою на внутрішню самість людини [5, 65 – 67]. Аксіологічними орієнтирами виховання української молоді Г. Ващенко вважав ідеї християнського гуманізму та патріотизму, наголошуючи, що співвідношення між «красою і добром або між естетикою і мораллю» є чи не найголовнішим питанням естетики [2, 7].

Сьогодні християнські цінності активно проникають в український науково-педагогічний простір, стверджуючи ідеали Добра і Любові, Істини і Краси. Так, Григорій Васянович розкриває філософські засади українського виховання, досліджує взаємозв'язок моральної культури і духовної творчості педагога [1, 302 – 315; 396 – 403]. У дослідженнях В. Рашковської обґрунтовується роль православної образотворчої спадщини у розвитку духовності майбутнього вчителя. Автор визначає аксіологічні орієнтири православного образотворчого мистецтва, а саме: канонічність як художнє втілення Істини; софійність (премудрість) як причетність до Вищої Краси,

єдність мистецтва, краси й мудрості; соборність як системність морально-етичної орієнтації; світлоносність як категорія просвітлення й перетворення особистості [7, 75 – 77]. Специфічний погляд на підготовку майбутнього вчителя мистецтва диспонує Людмила Кондрацька, зосереджуючись на антропологічній культурі особистості, яка локалізується в її релігійній, філософській та художній культурах [4].

На наш погляд, аксіологічний потенціал християнства найбільш повно і послідовно реалізується у *ноологічній концепції* В. Онищенка, яку він розбудовує за принципом герменевтичного тріадного категоріально-структурного синтезу, шляхом пізнання і розуміння частин і цілого, цілого і частин за герменевтично-коловим методом осягнення і розуміння Істини, Блага і Краси. Класичний герменевтичний метод інтерпретації тексту стає плідним і для розуміння життя-пізнання Духа, життя, яке само себе витлумачує. Структура душевно-духовного життя і пізнання визначається категоріальним ладом таких феноменолого-антропологічних тріад, як «дух – душа – тіло», «існування – екзистенція – трансценденція», «імпресія – рефлексія – експресія», «інформація – досвід – переживання» та ін. [6, 298 – 301].

У сфері мистецької освіти, в умовах спеціально організованої зустрічі з художньою реальністю, в якій стверджується боголюдське розуміння Істини, Блага, Краси, особистість може реалізувати глибинний внутрішній покликання до звершення того, що не досягається буденними справами, що виходить за межі природного і соціально-психологічного порядку, загальновідомих правил та норм життя і мислення. Необхідно зазначити, що саме ця Божественна Тріада породжує за В. Онищенком основоположні ноологічні категорії в їх нерозривній триєдності: *раціональність – етичність – естетичність*. У свою чергу, кожна з цих категорій конкретизується в нових тріадах. Раціональність охоплює духовно-інтелектуальні здібності людини осягати не тільки численні реалії і закономірності буття, дійсності, але й Істину (тріада *уява – інтуїція – розум*). Етичність виражає складову Блага, морально-духовний вимір особистості (тріада *воля – совість – віра*). Естетичність виражає здатність особистості переживати і пізнавати Красу в триєдності *«любові – радості – надії»* [6, 302 – 303].

Аксіологічні засади мистецької педагогіки в Польщі мають міцне коріння. Наприкінці ХІХ ст. Станіслав Бжозовський (1878 – 1911) на хвилях

дезінтеграції позитивістської думки і відкидання натуралізму започаткував *аксіологічний* напрям польської філософії, в якому рефлексія над цінностями стала основним предметом і вихідною точкою. Науковець дорікав позитивістам за редукцію цінностей до світу фактів і прагнув подолати дуалізм буття і свідомості через використання категорій діяльності, творчості, праці та цінностей. На його думку, розвиток людини є не тільки результатом природних і соціальних факторів, але й виразом автокреації через працю та цінності [11, 613 – 614].

Аксіологічну проблематику активно розвивали також і молоді польські філософи, які на початку ХХ століття завершували свою освіту в європейських університетах. Важливим чинником у філософському обґрунтуванні мистецької освіти стали праці Флоріана Знанецького, Владислава Татаркевича, Генріка Ельзенберга, а дещо пізніше – феноменолога Романа Інгардена.

Флоріан Знанецький (1882 – 1958), намагаючись створити теорію цінностей з позицій філософії культури і гуманізму, привніс до польської філософської думки інтуїтивізм Анрі Бергсона та ідеї «естетичної реальності» Фрідріха Шиллера. Дослідження Владислава Татаркевича (1886 – 1980) у сфері естетики спиралися на глибокі знання теорії та історії мистецтва і були найважливішим доробком усього його життя. Він розумів естетичність як здатність предметів викликати почуття. Широковідома дефініція мистецтва В. Татаркевича: «Мистецтво є відтворенням речей, або конструюванням форм, або проявом переживань у тому разі, якщо витвір цього відтворювання, конструювання, прояву здатен увести в захват, зворушити або приголомшити» [11, 622]. Це визначення є альтернативним й охоплює різні підходи в теорії мистецтва, що підтверджує естетичний плюралізм науковця.

Викликає інтерес класифікація естетичних переживань В. Татаркевича: 1) естетично зосереджені (зосередження на формі; воно, наприклад, властиве образотворчому мистецтву); 2) літературно зосереджені (зосередження на змісті, фабулі); 3) мрійливі (найчастіше зустрічаються в поезії та музиці). Цей поділ, незважаючи на наведені в дужках приклади, не є строго підпорядкований видам мистецтва, які за В. Татаркевичем можуть бути носіями різноманітних цінностей – художніх й естетичних, моральних і гедоністичних. Філософ також подає і конкретний перелік естетичних цінностей, серед яких виділяє прекрасне у вузькому значенні (досконалість

форми), прекрасне відповідності (функціональність), вроду, витонченість, мальовничість, поетичність тощо [11, 623].

Для розв'язання аксіологічних проблем Роман Інгарден (1893 – 1970), талановитий учень і послідовник Едмунда Гусерля, використав феноменологічний апарат. Уже у своїй першій фундаментальній праці «*Das literarische Kunstwerk*» (1931) польський філософ висвітлює питання онтології (способу існування) цінностей у творах мистецтва, що стає пізніше предметом його досліджень у сфері естетики й завершується створенням власної теорії естетичного переживання. У своїх працях «Переживання – твір – цінність» (1966) та «Музичний твір і справа його тотожності» (1976) Р. Інгарден стверджує, що твір мистецтва є для свідомості інтерсуб'єктивним багаторівневим інтенціональним предметом. Цінності в мистецтві існують на реальному фундаменті художньої форми, але тільки як «можливість доокреслення твору», що реалізується за участі актів естетичної перцепції, переживання та уяви у процесі конститування особистого «естетичного предмета». Щодо музичного твору відомий феноменолог стверджує, що в партитурі фіксується тільки ідея, в нотному записі твір існує потенційно, а оживає лише у процесі озвучування й перцепції.

Аксіологічний потенціал мистецтва між двома світовими війнами вивчається в Польщі в контексті *теорії естетичного виховання*, що активно розвивалася на пограниччі філософії та педагогіки – в основному у працях Стефана Шумана, Богдана Суходольського та Станіслава Оссовського. У 30-ті роки ХХ століття найважливіші проблеми естетичного виховання досліджує у своїй праці «Велич мистецтва і відродження культури» Богдан Суходольський (1903 – 1992). Після Другої світової війни в нових суспільно-політичних умовах він модифікував свої погляди, як виклав у «Сучасних проблемах естетичного виховання», поставивши аксіологічні проблеми в центр уваги. Б. Суходольський ставить питання про те, де шукати цінності старих творів, як їх інтерпретувати сьогодні, в якому значенні цінності минулих століть потрібні сучасній людині [12, 21 – 23].

Своєрідно розв'язував проблеми естетичного виховання Станіслав Оссовський. У своїх працях «Виховна роль мистецтва» (1937 р.) та «Біля основ естетики» (1958 р.) науковець шляхом естетичної рефлексії аналізує такі поняття естетики, як *цінності, експресія, естетичне переживання, катарсис*. Зрештою, він вибудовує переконливу педагогічну концепцію

щодо виховного потенціалу мистецтва, вільно використовуючи аргументи й погляди філософів-естетиків і психологів різної орієнтації.

Аксіологічний підхід активно використовується й Іреною Войнар, яка визначила подальший розвиток теорії естетичного виховання в Польщі. Саме її дефініцію естетичного переживання як «нав'язування людиною внутрішнього контакту з даним естетичним явищем, контакту, що одночасно інтенсифікує дії емоцій, уяви та інтелекту» [13, 151] найчастіше використовують польські науковці. Саме І. Войнар уже півстоліття скеровує польську теорію естетичного виховання в інтердисциплінарне річище і вписує її в аксіологічний контекст.

Підбиття підсумків розвитку аксіологічної проблематики мистецької педагогіки у ХХ ст. і визначення її нових орієнтирів І. Войнар здійснила в нашій присутності на пленарному засідінні Любельського Форуму «Мистецтво – освіта» у жовтні 2007 р. Науковець наголосила, що сьогодні актуальною проблемою аксіології є не стільки незмінність або відносність цінностей, скільки їх рух, а також відповіла на запитання: в якому напрямку вони змінюються? У ХХ столітті педагогіка культури наголошує: світ, створений людиною, керується базовими цінностями. Серед інших обов'язків культура має й обов'язки гуманістичного самовдосконалення. У другій половині ХХ ст. досягнення людини починають працювати проти неї – те, що мало стати джерелом добробуту, знищує навколишній світ і саму людину. Цивілізація споживання становить загрозу людству, оскільки творить нову ментальність і визначає нові пріоритети.

Одна з найсерйозніших загроз – віртуальна парареальність. Влада псевдоцінностей звужує культурний горизонт людини і семантично закріплюється у назвах знакових публікацій минулого століття: «Одновимірна людина», «Самотній натовп», «Забавити до смерті». У технократичному світі людина втрачає внутрішню автономію й керується із зовні. Сьогодні впадаємо в іншу крайність – односторонність креативності особистості, якій не вистачає кровних зв'язків із соціальним оточенням, із спільнотою. Культ індивідуальності призводить до втрати соціальних зв'язків. Потрібно навчитися врівноважувати індивідуалізм умінням самовиражатися у співзвучності із соціумом. Сьогодні також домінує культ нетерплячості – потреба швидкого успіху за всяку ціну.

Після Другої світової війни з'ясовується, що світ значно старіший, ніж

європейська культура, на орбіті якої з'являються інші світи. У 80 – 90-х роках про це сигналізує рапорт ЮНЕСКО «Наша творча різноманітність», у якому проголошується гасло діалогу культур, у тому числі й діалогу цінностей. Урівноважити цей різноманітний світ можна тільки за рахунок спільних базових цінностей, серед яких І. Войнар виокремлює європейські етичні та етнічні цінності – толерантність до іншого та багатокультурність освіти.

У наш час, коли соціальна рухливість об'єднала світ, пріоритетними стають категорії самототожності: самоідентифікація особистості з найближчим оточенням (локальні традиції), а також її національна самоідентифікація; європейська самоідентифікація під гаслом «знати Європу і бути європейцем» породжує такі явища, як туризм, інтернаціоналізація освіти, розширення естетичної свідомості. З урахуванням метафізичних параметрів людської особи І. Войнар пропонує формулу самототожності – «Ми та інші Я», пояснюючи, що людина як істота людська є понад культурами.

Науковець зазначила, що «третій світ» – Схід – критикує діалог культур, і наголосила, що нині потрібно вибудовувати **спільний культурний простір**, крім того, бути здатним вибудувати самого себе і будувати спільне – через співпереживання. У зв'язку з цим І. Войнар нагадала, що японські дослідники пропонують надати преференцію таким загальнолюдським цінностям, як емпатія та альтруїзм, а також мистецтво. На завершення своєї промови науковець підкреслила, що у XXI столітті гасло «учитися, щоби знати» змінюється на «учитися, щоби жити спільно».

Висновки. Стає очевидним, що основи аксіологічного підходу до розв'язання проблем мистецької педагогіки в Україні закладалися видатними філософами і педагогами минулих століть (Г. Сковорода, П. Юркевич, Д. Чижевський, О. Кульчицький, Г. Ващенко), традиції яких продовжують сьогодні Г. Васянович, І. Зязюн, Л. Кондрацька, В. Онищенко, В. Рашковська. У Польщі ціннісні орієнтири мистецької педагогіки формувалися у працях представників аксіологічного напрямку філософії С. Бжозовського і Ф. Знанецького, пізніше – В. Татаркевича, Р. Ингардена, Б. Суходольського та С. Оссовського, а сьогодні – І. Войнар. Сьогодні в науково-педагогічний простір України та Польщі активно проникають гуманістичні ідеї сучасної західної філософської антропології, християнської екзистенціальної філософії та когнітивної психології. У поєднанні їх з

традиціями кордоцентризму українська мистецька педагогіка повертається обличчям до ідеалів Добра і Любові, Істини і Краси, розширюючи аксіологічні горизонти трансцендентальним баченням світу. Проте залишається невикористаним аксіологічний потенціал європейської науково-педагогічної думки. Тому її компаративістське дослідження буде нами продовжене, а його результати – висвітлені у наступних публікаціях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васянович Г. П. Збірка наукових праць / Г. П. Васянович. – Львів, 2006. – 448 с.
2. Ващенко Г. Основи естетичного виховання / Г. Ващенко. – Мюнхен ; Лондон ; 1957. – 46 с.
3. Зязюн І. А. Естетичні засади розвитку особисті / І. А. Зязюн // Мистецтво у розвитку особистості : [монографія]. / За ред., передмова та післямова Н. Г. Ничкало. – Чернівці : Зелена Буковина, 2006. – С. 14 – 36.
4. Кондрацька Л. Антропологічний погляд на проблему культурологічної підготовки особистості майбутнього вчителя мистецтва / Людмила Кондрацька // Педагогіка і психологія професійної освіти : науково-методичний журнал. – 2002. – № 6. – С. 202 – 213.
5. Кульчицький О. Проблематика взаємин етнопсихології і диференціальної психології релігії / О. Кульчицький // Релігія в житті українського народу. Мюнхен – Рим – Париж : Записи НТШ, 1966. – Т. 181. – С. 65 – 67.
6. Онищенко В. Д. Філософія Духа і духовного пізнання: Християнсько-філософська ноологія / В. Д. Онищенко. – Львів : Логос, 1998. – 338 с.
7. Рашковська В. І. Аксіологія православ'я в розвитку духовності вчителя / В. І. Рашковська // Здоровий спосіб життя в контексті формування духовного світогляду учнівської молоді. – Полтава, 2003. – Ч. 1. – С. 71 – 77.
8. Сковорода Г. Бесіда, названа двоє, про те, що легко бути блаженним / Г. Сковорода // Твори : [у 2 т.]. – К. : АТ «Обереги», 1994. – Т. 1. – С. 263 – 281.
9. Сковорода Г. Симфонія, названа книга Асхань, про пізнання самого себе / Г. Сковорода // Твори : [у 2 т.]. – К. : АТ «Обереги», 1994. – Т. 1. – С. 196 – 262.
10. Юркевич П. Д. Идея. Философские произведения / П. Д. Юркевич. – М. : Правда, 1990. – С. 73 – 77.
11. Historia filozofii i etyki do współczesności: źródła i komentarze / W. Tyburski, A. Wachowiak, R. Wiśniewski. – [Wyd. 3 popr.i uzup.]. – Toruń : Dom Organizatora, 2002. – 647 s.
12. Suchodolski B. Współczesne problemy wychowania estetycznego / B. Suchodolski // Wychowanie przez sztukę / Wybór, wstęp i red. I. Wojnar. – Warszawa, 1965. – S. 14 – 39.
13. Wojnar I. Teoria wychowania estetycznego: zarys problematyki. / I. Wojnar. – Warszawa : Państw. Wydaw. Naukowe, 1980. – 297, [2] s., [16] k. Tabl.

РЕЗЮМЕ

Г. Ю. Николаи. Аксиологические ориентиры художественной педагогики в Украине и Польше: сравнительный анализ.

В статье освещен процесс становления аксиологического подхода к решению проблем эстетического воспитания в философско-педагогической мысли прошедших столетий, исследуются аксиологические современной художественной педагогики в Украине и Польше.

Ключевые слова: художественная педагогика, аксиологический подход, эстетическое воспитание, философия художественного образования.

SUMMARY

H. Nikolai. Value guidelines of Arts Pedagogy in Ukraine and Poland: comparative analysis.

Genesis and development of value approach to the problem of aesthetic education in the philosophical pedagogical thought of the past centuries are revealed in the article, value guidelines of the contemporary Arts Pedagogy in Ukraine and Poland are studied.

Key words: Arts Pedagogy, value approach, aesthetic education, philosophy of artistic education.

УДК 371. 315:37.018 (7/8)

Л. М. Сірик

Сумський державний педагогічний
університет ім. А. С. Макаренка

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЕВРИСТИЧНОГО НАВЧАННЯ В СУЧАСНІЙ АМЕРИКАНСЬКІЙ ПЕДАГОГІЦІ

У статті розглянуто сучасні підходи до евристичного навчання як інноваційної технології освіти та рівень його дослідження у вітчизняній та зарубіжній педагогіці. З позицій інноваційної дидактичної науки виявлено методологічні та теоретичні концепції евристичного навчання у США.

Ключові слова: евристичне навчання, інноваційні технології, інноваційна дидактична наука, концепція евристичного навчання.

Постановка проблеми У зв'язку з входженням України до європейського освітнього і наукового простору посилюються вимоги до якості й універсальності підготовки випускників вищої школи, їх адаптованості до ринку праці. Відомо, що визначальними критеріями освіти в межах Болонського процесу є: якість підготовки фахівців, зміцнення довіри між суб'єктами освіти, мобільність, сумісність кваліфікації на етапах підготовки у вищій школі та післядипломному навчанні, посилення конкурентоспроможності європейської системи освіти з метою успішної конкуренції з американською системою освіти та зменшення відтоку студентів, наукової еліти з Європи до США. Створення єдиної зони європейської вищої освіти дасть можливість підвищити якість та доступність знань на цьому континенті, конкурувати з американськими університетами, які лідирують на світовому ринку освітніх послуг.

Аналіз актуальних досліджень. У сучасному світі якісна педагогічна освіта вимагає достатньої теоретичної та практичної підготовки в освоєнні сучасних інноваційних ідей і технологій навчання.

Сьогодні у світі чіткіше усвідомлюють кризові ознаки людської цивілізації, які відчуються у загостренні соціально-політичних,